

УДК 947.084.2/3 (477)

С. В. ЯБЛУНІВСЬКИЙ

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ГЕТЬМАНА П. СКОРОПАДСЬКОГО

Розглянуто особливості державного регулювання розвитку театрального мистецтва в Українській Державі гетьмана П. Скоропадського. Наведено характеристику державотворчого процесу в цей період та проаналізовано його період та проаналізовано його вплив на розвиток театрального мистецтва України.

In the article the features of government control of development of dramatic art are considered in the Ukrainian State of hetman of P. Skoropadskogo. Description of state creative process is resulted in this period and his period is analysed and his influence is analysed on development of dramatic art of Ukraine.

Творення, збереження і розвиток культури є складовою частиною історичного процесу. Сьогодні Україна йде шляхом незалежності й демократизації суспільства, у ній відбуваються соціально-економічні та політичні зрушення, які супроводжуються руйнуванням стереотипів і виробленням нових підходів до розвитку культури. Визначення її напрямів, орієнтацій та пріоритетів є найважливішим завданням. Його розв'язання вимагає вивчення та критичного осмислення набутого досвіду, урахування усього найціннішого в ньому. Тому особливої актуальності набувають проблеми філософського, історичного, етнологічного, мистецтвознавчого осягнення художньо-культурної сфери життя суспільства на усіх етапах його розвитку.

Період 1917 – 1920 рр. характеризується як один з найбільш складних і суперечливих у розвитку культури України. Це була епоха української національно-визвольної революції, доба суверенітету і незалежності Української Народної Республіки, початку відродження національної культури. Водночас Україна переживала соціально-класові зрушення, була ареною жорстокої і кровопролитної громадянської війни. Радянська влада, за свідченням її лідерів, розглядала перетворення культури як складову частину боротьби за соціалізм. На розвиток культурно-мистецьких процесів в Україні величезний вплив справили обидва фактори. Досить рельєфно процеси зрушень прослідковуються в театральному мистецтві, яке є невід'ємним компонентом культурно-мистецького життя суспільства.

Театральне життя в Україні в цей період попри воєнні дії та соціально-економічні негаразди переживало добу розквіту. Піднесення ролі театрального мистецтва в роки революції пояснювалося тим, що поряд з естетично-просвітницькою місією воно виконувало агітаційно-пропагандистські функції. Тому і національні уряди, і радянська влада приділяли значну увагу розвитку театру.

Сучасна Україна також переживає перехідний період, перебуває у стані змін як національного, так і соціального характеру. Становлення державності, національно-культурне відродження відбуваються разом зі зміною соціально-економічних

пріоритетів, відмовою від комуністичної тоталітарної системи. Це робить особливо актуальним досвід революції 1917–1920 рр.

Нові підходи сучасних дослідників до оцінки національно-культурної політики комуністичної партії разом з дослідженнями з історії української революції створюють необхідні основи щодо об'єктивного і неупередженого розгляду національно-культурних процесів, які відбувалися в Україні за років революції як цілісного явища.

Важливим джерелом вивчення театральнo-мистецького життя України періоду революції є мемуарна література. Окремі згадки про театр можна відшукати у спогадах українських політичних діячів – В. Винниченка, Д. Дорошенка, П. Скоропадського та ін [2]. Більш змістовними є спогади театральних діячів, які були безпосередніми учасниками театрального процесу часів революції [4]. І хоч мемуарна література не дає об'єктивного висвітлення подій і несе на собі відбиток особистості автора, вона багато в чому допомагає відтворити різнобарв'я театральнo-мистецького життя України за часів революції.

Невирішеною частинною згаданої проблеми залишається аналіз впливу держави на розвиток театральнo-мистецтва в Українській Державі гетьмана П. Скоропадського. Тому уявляється дуже актуальним дослідження цієї частини проблеми.

Метою статті є узагальнення впливу держави та його уряду на розвиток українського театру за часів Української Держави гетьмана П. Скоропадського.

За доби Центральної Ради відбувалося відродження всіх форм національно-культурного і духовного життя в Україні. Вперше в її історії виникли умови, коли розвитком української культури почали опікуватися на державному рівні. Важливу роль у театральнo-житті відіграло створення нових громадських культурно-творчих організацій та об'єднань, що згуртували навколо себе мистецькі сили української інтелігенції. Оскільки в діяльності Центральної Ради переважали політичні питання, саме завдяки громадським організаціям відбулося те національно-культурне піднесення, яке спостерігалось у 1917 р. Прискоренню театральних процесів в Україні сприяла відкритість духовного життя, ліквідація численних заборон як загальнодемократичного, так і національного характеру.

Характерною особливістю літературно-мистецького життя тієї доби, що особливо яскраво виявилось у театральній справі, було його активне втручання в політичний процес, оскільки спектаклі, що збирали масову аудиторію, органічно перетворювалися на мітинги та інші політизовані видовища.

29 квітня 1918 р. на зміну Українській Народній Республіці прийшла Українська Держава. Розпочався новий етап національно-культурного руху, який був органічно пов'язаний з першим періодом. Значні культурні зрушення в гетьманській Україні були б неможливі без загального національного піднесення за доби Центральної Ради. Зростання національної свідомості, широка мережа громадських творчих організацій, культурно-освітніх закладів забезпечили подальший розвиток українського театральнo-мистецтва за часів гетьманщини.

Уряд гетьмана П. Скоропадського акцентував на розвитку театральнoї справи. Керував нею театральний відділ Міністерства освіти на чолі з Л. Старицькою-Черняхівською. Він складався з чотирьох секцій: театральнoї, педагогічнoї, видавничої та кінематографічнoї [7]. Місце колишнього театральнo-мистецького комітету заступила Театральна

рада, до якої увійшли актори, режисери, драматурги, критики, представники громадських організацій: Д. Антонович (голова), Н. Дорошенко, Л. Курбас, М. Садовський, Л. Старицька-Черняхівська та ін. Завдання ради полягало у “слідкуванні за художнім рівнем у театральних підприємствах країни”, виробленні та затвердженні репертуару державних театрів, “обміркуванні складу їхніх труп”, а також попередньому обговоренні законопроектів уряду [8]. У червні 1918 р. у складі Міністерства освіти було утворене Головне управління мистецтв та національної культури.

Про піднесення українського театрального мистецтва на новий, більш досконалий рівень розвитку свідчило надання двом українським театрам статусу державних. 28 серпня 1918 р. Рада Міністрів прийняла закон про утворення у Києві Українського державного драматичного театру і асигнувала на його утримання в поточному році 327,4 тис. крб [6]. Згідно зі Статутом Український державний драматичний театр повинен був ставити п'єси вітчизняних та закордонних драматургів українською мовою. Йому надавалося право одержувати з-за кордону без мита “необхідну літературу, матеріали та знаряддя”. Директор театру затверджувався Міністерством освіти за рекомендацією Театральної ради, театру було надане постійне приміщення [10]. За свідченням Д. Дорошенка, “новий театр тішився особливою опікою самого гетьмана” [3].

Суттєву підтримку від держави отримав Український народний театр під проводом П. Саксаганського, який грав у Троїцькому народному домі. Він також був заснований українськими громадськими організаціями за підтримки Генерального Секретаріату. Восени 1918 р. гетьманський уряд перетворив його на державний заклад та надав фінансову допомогу у розмірі 165 тис. крб [4].

Міністерство освіти дотримувалося думки про розмежування репертуару між новоутвореним Українським державним драматичним театром та реорганізованим Державним народним театром. Перший з них мав ставити реалістично-психологічні п'єси, насамперед європейських авторів та сучасних українських драматургів. Другий – показувати народно-побутові, історичні та класичні вистави.

Значний внесок у розвиток театрального мистецтва в період гетьманату вніс “Молодий театр” Л. Курбаса. Юридично він був зареєстрований як товариство на вірі “Молодий театр у Києві”. У статуті товариства йшлося таке: “Товариство влаштовує театральні вистави, реферати, лекції і звіти як з питань театрального мистецтва, так і питань культури взагалі, оповіщає конкурси, організовує курси і школи, впоряджує концерти, літературні вечірки, дискусії і екскурсії з метою наукових дослідів у сфері мистецтва, видає періодичні органи, а також окремі видання, засновує музеї, бібліотеки, художньо-артистичні клуби і т. п.” [12].

Відносини цього театру з урядовими інституціями склалися просто. Театральна рада сімома голосами проти чотирьох відмовилася задовольнити прохання товариства “Молодий театр” про надання йому допомоги у розмірі 100 тис. крб. За її рекомендацією Рада міністрів асигнувала йому лише 10 тис. крб. Тоді “Молодий театр” звернувся до громадськості з маніфестом, в якому звинуватив державні інституції у небажанні підтримати новий напрям у розвитку українського мистецтва. Позицію Театральної ради він пояснював міщанськими смаками її членів в небажанні представників традиційного театру створювати собі конкурента.

“Пам’ятайте, що кожен народ і кожна епоха мають свій театр, на який заслуговують, – театр у ваших руках”, – йшлося у маніфесті.

У пошуках вирішення своїх матеріальних і технічних проблем молодотеатрівці ходили до гетьмана П. Скоропадського. У бесіді він висловив побажання підтримати діяльність театру та допоміг владнати відносини з німцями, забезпечити театр власним приміщенням [13].

Незважаючи на всі ці обставини, “Молодий театр” жив активним сценічним життям. 31 травня 1918 р. театр закрив свій перший сезон виставою “Чорна Пантера і Білий Ведмідь”. Але Л. Курбас вважав, що п’єси В. Винниченка не відповідають побудові нового революційного театру.

Відомо, що через брак п’єс на сучасну тематику, що відображала б суспільні події в роки революції, багатьох режисерів захоплював дух античної драми, через призму якої можна було б відтворити у виставі боротьбу протилежних ідей, поглядів. Такою виставою стала антична трагедія “Цар Едіп” Софокла. Вважалося, що в культурі українського театру вона уособлювала поріг на межі двох епох: епохи селянсько-побутового театру і епохи нового життя, нових суспільних форм, нових прийдешніх стилів.

Л. Курбас особливо наголошував на розкритті Софоклом образу Едіпа, якого античний драматург підніс на височінь людини-героя, що рятувала народ від загибелі. Цьому моменту у драмі надавалося символічного значення, бо все, відтворене у п’єсі і виставі, мусило підкреслювати визвольну боротьбу народу проти гноблення людини людиною. “Цар Едіп” на українській сцені ознаменував нову еру в історії українського театру, який став виразником не тільки місцевих, побутових рис, а заявив на повний голос про прилучення до загальноєвропейської культури. Цікаво, що після прем’єри “Царя Едіпа” до “Молодого театру” почалося справжнє паломництво. Українському мистецтву нарешті вдалося перемогти антагонізм і непошану російської публіки до себе [1].

Помітне місце в мистецькому житті гетьманської держави займав Київський другий міський театр під керівництвом М. Садовського. Він ставив такі класичні п’єси, як “Нагалка-Полтавка” І. Когляревського, “Вій” та “Ревізор” М. Гоголя, а також твори В. Винниченка, О. Олесь, С. Васильченка та інших українських драматургів. У Київському театрі Колісниченка показували такі відомі вистави, як “Запорожець за Дунаєм”, “Сватання на Гончарівці”, “Тарас Бульба”, “Сорочинський ярмарок”, “Маруся Богуславка” тощо.

Отже, на вересень 1918 р. у Києві було шість українських театрів: два державні (Український державний драматичний і Державний народний) та чотири приватні театральні заклади (“Молодий театр”, Робітничий театр на Лук’янівці, театр М. Садовського та театр Колісниченка).

Працівники цих театрів заснували професійну спілку та при ній театральне бюро, що мало на меті поширювати українське театральне мистецтво на території всієї держави. У серпні 1918 р. було засновано товариство “Вільний театр”, до якого увійшли О. Олесь, О. Кошиць, М. Старицька, Л. Старицька-Черняхівська та ін. Воно займалося влаштуванням українських театрів у губернських та повітових містах. Це товариство створило драматичну трупу, хор, оркестр та заорендувало в Полтаві

міський театр, щоб розпочати з осені 1918 р. проведення вистав.

Слід згадати ще один театральний колектив, який також вносив новації в театральне життя Києва. У приміщенні народної аудиторії Товариства сприяння початковій освіті на Бульварно-Кудрявській вулиці виник невеликий, в основному молодіжний, російський Драматичний театр. Його очолив Л. Лук'янов, майбутній режисер Московського Камерного театру. На крихітній сцені він та художник Я. Комар показали кілька цікавих вистав: “Марія Тюдор”, “Лікар Штокман”, лермонтовський “Маскарад”, а крім того, комедійні спектаклі “Дванадцята ніч”, “Солом'яний капелюшок”, “Вечір старовинних водевілів”. На сцені Драматичного театру були поставлені заборонений до революції в Росії “Король-арлекін” Лотара, заборонена церковною цензурою містерія “Цар Іудейський”, а також “Цар Голод” Л. Андрєєва. Вистави цього театру вносили в театральну атмосферу тодішнього Києва струмисько сценічної культури і художнього смаку [5].

За часів Української Держави тривала розбудова державної системи підготовки театральних кадрів. До існуючих навчальних закладів додалася Державна драматична школа. 8 серпня 1918 р. Рада міністрів затвердила рішення про її заснування та асигнувала 10 тис. крб на утримання. Згідно зі статутом школа готувала працівників народних театрів (просвітянських, шкільних сільських). До неї приймали слухачів, які закінчили початкову школу та витримали іспит “зі сценічних здібностей”. Курс навчання був дворічний, викладалися спеціальні та загальноосвітні дисципліни, а саме: дикція, декламація, грим, мімодрама, фехтування, народні танці, співи, сценічні вправи, а також народний побут, українська мова, історія літератури, культури та театру. Навчання в Державній драматичній школі розпочалося 1 жовтня 1918 р. у приміщенні комерційної школи по вулиці Кудрявській [14].

13 листопада 1918 р. гетьман затвердив урядову постанову про організацію Режисерсько-інструкторських курсів та виділення на ці потреби 30 тис. крб. Курси склалися з двох відділень: режисерського та інструкторського. Перше мало надавати спеціальну режисерську підготовку представникам усіх типів театрів. Інструкторське відділення готувало працівників народних театрів. Зі спеціальних дисциплін на курсах вивчали техніку режисерської справи, грим, мімодраму, будівництво сцени, декоративне мистецтво, сценічні ефекти; зі загальноосвітніх – естетику, психологію, художнє життя в Україні в минулі часи, історію культури, театру та музики. На режисерському відділенні навчання тривало два роки, на інструкторському – один рік. На режисерське відділення приймалися особи з середньою освітою, на інструкторське – з вищою початковою (7 класів). Для тих, хто мав сценічний стаж, освітній ценз був необов'язковим [15]. Слухачі Державної драматичної школи та Режисерсько-інструкторських курсів на час навчання отримували відстрочку від призову на військову службу [16].

З'явилася нова, прогресивна форма театральної освіти. З метою підготовки молодих акторів керівництво Українського державного драматичного театру організувало “Інститут співробітників”. До нього прийняли 20 чоловіків та 10 жінок, які успішно склали іспит з декламування віршів та читання прози. Курс навчання мав тривати три роки, заняття розпочались у грудні 1918 р. [17].

Театральний відділ проводив велику організаційну роботу. Видавничу секцію займалася розробкою української театральної термінології, підготувала до видання

каталог-порадник народним театрам, видала п'єси “Наталка Полтавка” та “Назар Стодоля” [18]. Театральний відділ планував найближчим часом створити театральну комору, де б селянські, робітничі, шкільні та інші аматорські театри могли брати напрокат необхідні для проведення вистав костюми та реквізит. Була організована театральна бібліотека, яка забезпечувала аматорські театри відповідною драматичною літературою. У планах відділу на перспективу було утворення зразкового мандрівного театру, який повинен був гастролювати “по селах та містечках держави, показуючи народові справжні зразки художнього мистецтва” [19].

Держава підтримувала розповсюдження у цей час так званих театр малих форм. Звичайно, не всі вони знаходилися на одному рівні. У деяких проходили гастролі визначних майстрів театру і кіно – В. Холодної, О. Руніча, В. Хенкіна, Л. Феніна, співачки В. Паніної, в Інтимному театрі виступав Л. Утьосов, який ще тільки починав свою кар'єру, конферував і читав свої оповідання В. Сладкопевцев – чудовий майстер слова.

Але водночас після більшовицького перевороту до Києва масово мігрували з центральної Росії низькопробні “вар'єте”, “фарси”, “гротески”, “шантани”, які негативно вплинули на розвиток культури. Головне управління мистецтв та національної культури на чолі з П. Дорошенком намагалося стежити за художнім рівнем публічних театральних вистав [20]. За його поданням Міністерство внутрішніх справ переслідувало та закривало подібні псевдомистецькі установи [6].

Таким чином, в Українській Державі гетьмана П. Скоропадського було досягнуто помітних успіхів у розвитку театрального мистецтва. Це сталося завдяки наполегливій праці Міністерства освіти, інших державних та громадських установ, особистій увазі гетьмана до розвитку національної культури. Серед головних надбань було надання статусу державних Українському драматичному театру та Народному театру, забезпечення їх постійними приміщеннями та утримання за державний кошт. Було розширено мережу театральних навчальних закладів, засновано Державну драматичну школу та Режисерсько-інструкторські курси.

Певний позитивний вплив на розвиток театральної справи в державі здійснили відомі російські актори і режисери, які перебували в 1918 р. в Україні.

За часів Української Держави гетьмана П. Скоропадського загальний прогрес культури українського театру став безумовним. Два київські українські театри набули статусу державних. Вони одержали постійне приміщення та утримувалися на державний кошт. Уже після першої вистави в Державному українському театрі в листопаді 1918 р. критика відзначала, що українська сцена досі не мала такої досконалої постановки. Зростала майстерність новаторського “Молодого театру”, якому вперше вдалося подолати антагонізм і непошану російської публіки до українського театру. Досліджений досвід впливу держави на розвиток театрального мистецтва слід врахувати під час визначення пріоритетів державної політики щодо розвитку театрального мистецтва.

Література:

1. *Васильєв Б. М.* Ідея театральності і її відбиток в “Молодому театрі” / Б. М. Васильєв // Воля (Відень). – 1921. – Т. 1. – Ч. 1. – березень.
2. *Винниченко В.* Щоденник : у 2-х т. – Едмонтон – Нью-Йорк, 1980.

- Т. 1: 1911-1920; Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє – минуле. – Мюнхен, 1969; Скоропадський П. Спогади. – Київ – Філадельфія, 1995.
3. *Дорошенко Д.* Історія України 1917–1923. – Т. 2. – С 366.
4. *Курбас Л.* Спогади сучасників. – К., 1969; *Василько В.* Театру віддане життя. – К., 1984; Спектакль, звавший в бой. К 50-летию со дня постановки спектакля Лопе де Вега “Фуэнте Овехуна” режиссером К. Марджанишвили ; сб. статей й воспоминаний. – К., 1970; *Самійленко П. М.* Незабутні дні горінь. – К., 1970; *Смолич Ю.* Мої сучасники. – К., 1978; *Білоцерківський Л. Г.* Записки суфлера. – К., 1962 та ін.
5. *Никулин Л.* Письма из Киева / Л. Никулин // Вестник театра. – 1919. – № 25. – С. 9.
6. *Скоропадський П.* Спогади / П. Скоропадський // Відродження. – 1918. – 25 (12) жовтня.
7. ЦДАВО. Ф. – Спр. 60. – Арк. 49; Ф. 2201. – Оп. 2. – Спр. 591. – Арк. 31.
8. ЦДАВО. Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 123а. – Арк. 1–2; ф. 2457. – Оп. 1. – Спр. 63. – Арк. 10; Державний Вісник. – 1918. – 14 вересня.
9. ЦДАВО. Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 61. – Арк. 35; спр. 44. – Арк. 47; Державний Вісник. – 1918. – 26 листопада.
10. ЦДАВО. Ф. 2201. – Оп. 2. – Спр. 584. – Арк. 13–13 зв. ; Відродження. – 1918. – 16 (3) жовтня; 18 (5) жовтня.
11. ЦДАВО. Ф. 2201. – Оп. 2. – Спр. 588. – Арк. 6.
12. ЦДАВО. Ф. 2201. – Оп. 2. – Спр. 589. – Арк. 41; Державний Вісник. – 1918. – 22 червня.
13. ЦДАВО. Ф. 2201. – Оп. 2. – Спр. 590. – Арк. 1; спр. 584. – Арк. 22, 35.
14. ЦДАВО. Ф. 2201. – Оп. 3. – Спр. 1. – Арк. 4.
15. ЦДАВО. Ф. 2457. – Оп. 1. – Спр. 66. – Арк. 48.
16. ЦДАВО. Ф. 2457. – Оп. 1. – Спр. 66. – Арк. 41–42.
17. ЦДАВО. Ф. 2457. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 2.
18. ЦДАВО. Ф. 2457. – Оп. 2. – Спр. 5. – Арк. 12, 26–27.
19. ЦДАВО. Ф. 2457. – Оп. 2. – Спр. 5. – Арк. 13.
20. ЦДАВО. Ф. 2457. – Оп. 2. – Спр. 5. – Арк. 8, 36–37.

Надійшла до редколегії 19.11.2008 р.